

ALLAH-U TEÂLÂ'NIN
SIFATLARI
MÜTEŞABİHLERDEN MİDİR?

Abdulkakim Hanif

MUVAHHİD YAYINLARI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla...

Allahu Teala şöyle buyurmuştur:

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَنَجٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾

“Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar.

(Âl-i İmrân Suresi - 7 . Ayet)

ALLAH-U TEÂLÂ'NIN SIFATLARI MÜTEŞABİHLERDEN MİDİR?

Abdulahkîm Hanif

MUVAHHİD YAYINLARI

www.almuwahhid.com

SORU:

Merhaba,

Allah'ın sıfatları müteşabihlerden midirler? Öyle ise, o zaman nasıl anlaşılmalıdır?

Mesela Mer'i b. Yusuf el-Makdisi (öl. 1033) "Ekavil-us-sikat fi te'vil-il-esma'i ves-sıfat ve layet el-muhkamat ve el-müteşabihat" eserine şöyle bir eseri getiriyor:

ويروى عَنِ الشَّعْبِيِّ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْإِسْتِوَاءِ فَقَالَ هَذَا مِنْ مِثْلِهِ الْقُرْآنُ نَوْمَنْ بِهِ وَلَا نَتَعَرَّضُ لِمَعْنَاهُ

Ve eş-Şa'bi'den rivayet edildi: İstiva üzeri sorulduğunda dedi ki: "Bu Kur'an'ın müteşabihinden, iman et ona ve manasını araştırma."

Ve İmam el-Begavi (öl. 516) Tefsirinde Sure A'raf, Ayet 54 de şöyle diyor:

وَرُوِيَ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ وَالْأَوْزَاعِيِّ وَاللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ وَسُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ وَغَيْرِهِمْ مِنْ عُلَمَاءِ السُّنَّةِ فِي هَذِهِ الْآيَاتِ الَّتِي جَاءَتْ فِي الصِّفَاتِ الْمُتَشَابِهَةِ: أَمْرُهَا كَمَا جَاءَتْ بِلا كَيْفٍ.

Ve Sufyan Sevri, el-Evza'i, Leys ibn Sa'd, Sufyan ibn Uyayne, Abdullah ibn el-Mubarek ve başkaları Sünnet Alimleri bu gelen ayetler, müteşabih olan Sıfatlar üzere demişler: "Geldikleri gibi keyfiyetsiz devam verin."

Birisi bana demişti ki: "Sıfatların bir kısmı muhkemdir ve bir kısmı da müteşabih'dir." Mesela ibni Abbas sıfatların muhkem olduğunu demiştir. Bu böyle doğru mudur?

CEVAP:

(...)Tefsir kitaplarını ve bilhassa da selef imamlarının ayetlere yaptığı tefsirleri ihtiva eden rivayet tefsirlerini -mesela Taberi, İbn Ebi Hatim, Begavi, İbn Kesir ve emsalini- inceleyen herkes, Kur'an'ın hemen her ayeti hakkında sahabe, tabiin ve tebe-i tabiinden olan selef imamlarının konuştuklarını ve ne sıfat nassları ne de başka bir nass hakkında "biz buna mana veremeyiz, bunu tefsir edemeyiz" diyerekten tefsirinden imtina etmediklerini görür. Öyle ki tabiin tefsir imamlarından Mücahid (*Radiyallahu Anh*)'ın Kur'an'ın bütün ayetlerinin tefsirini İbn Abbas (*Radiyallahu Anh*)'dan sorup öğrendiği hususu meşhurdur. Taberi, bunu şu şekilde nakletmektedir:

حدثنا أبو كريب قال: حدثنا طلق بن غنام، عن عثمان المكي، عن ابن أبي مُليكة قال: رأيت مجاهدًا يسأل ابن عباس عن تفسير القرآن، ومعه ألواحُه، فيقول له ابن عباس: "اكتب"، قال: حتى سأله عن التفسير كلّه

“(İsnadı zikrettikten sonra) İbn Ebi Müleyke'den şöyle demiştir: Ben, Mücahid'i İbn Abbas'a -yanında levhalar olduğu halde- Kur'an'ın tefsiri hakkında sorarken gördüm. İbn Abbas, ona yaz diyordu. İbn Ebi Müleyke dedi ki: Nihayet, ona tefsirin tamamını sordu.”

Taberi, ardından Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmektedir:

حدثنا أبو كريب، قال: حدثنا المخاربي، ويونس بن بكير قالوا حدثنا محمد بن إسحاق، عن أبان بن صالح، عن مجاهد، قال: عرضتُ المصحفَ على ابن عباس ثلاث عَرَضَات، من فاتحته إلى خاتمته، أوقفه عند كل آية منه وأسأله عنها.

“(İsnadı zikrettikten sonra) Ben İbn Abbas'a üç kez mus-hafı arz ettim. Fatihasından (girişinden) hatimesine (bitişine)

kadar her ayetinde onu durdurdum ve ayet hakkında ona sordum.”¹

Görüldüğü üzere selef imamları Kuran'ın tamamının tefsiri hakkında konuşmuşlardır. Sıfat naslarının veya başka herhangi bir nassın bundan istisna olduğuna dair herhangi bir nakil gelmemiştir. Bilakis işaret ettiğimiz gibi seleften nakledilen tefsir rivayetleri bunun zıddını göstermektedir. Kur'an'da müteşabih denilince ilk akla gelen ayetlerden birisi olan sure başlarındaki huruf-u mukattalar hakkında dahi seleften birçok açıklama nakledilmiştir. Buna dair misaller için Suyuti'nin ed-Durr'ul Mensur'undan veya İbn Kesir ve başka herhangi bir rivayet tefsirinden bu ayetlerin tefsirlerine bakılması yeterlidir. Misal olarak Bakara suresinin başındaki Elif-lam-mim'le alakalı Suyuti'nin seleften naklettiklerini zikretmek istiyorum.

İbn Abbas'a göre, bunların manası

أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ

“Ben Allah'ım (her şeyi) bilirim” demektir.

İbn Mesud'a göre bunlar Allah'ın isimleri olup alfabenin harflerinden türetilmiştir. Yine İbn Mesud'dan bunun Allah'ın ism-i a'zam'ı yani en büyük ismi olduğu rivayet edilmiştir. Aynı İbn Abbas'tan da mervidir.

İkrime bunun yemin olduğunu söyler. İbn Abbas'tan da benzeri nakledilmiştir.

Rebi bin Enes elif'in Allah ismine, Lam'ın Latif ismine, Mim'in Mecid ismine delalet ettiğini söyler.

Zeyd bin Eslem, surelerin isimleri olduğunu söyler. İlh...Bu rivayetlerin benzerleri ve geçtiği kaynaklar hakkında ed-Durr'ul Mensur'un ilgili yerine müracaat edilebilir. Görüldüğü

¹ Taberi Tefsiri, 1/90

üzere Kur'an surelerinin başındaki müteşabih harfler hakkında dahi selef açıklama yapmıştır. Şu halde Kur'an'da ne sıfatlar bahsinde ne de başka bir konuda tefsiri ve manası hiçbir şekilde bilinmeyen bir müteşabihten bahsedilemez. Bu hususa şu ayet-i kerime ile itiraz edilemez:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ
فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ
تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو
الْأَلْبَابِ

“Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar.”²

Bu ayette yer alan konular hakkında rastladığım en güzel açıklamalardan birisi İbn Ebi'l İzz (*Rahmetullahi Aleyh*)'a aittir. O, Tahavi şerhinde bu konuda şöyle demektedir:

“Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetinde te'vil, sözün sonuçta ulaştığı hakikat demektir. Buna göre haberin te'vili, haber olarak verilen şeyin kendisi demektir. İşin te'vili de emrolunan fiilin kendisi demektir. Nitekim Âişe (*Radiyallahu Anh*) şöyle demiştir: Rasûlullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* rukûunda şöyle derdi: “Allah'ım, Rabbimiz Seni tesbih eder ve Sana hamdederiz. Allah'ım bana mağfiret buyur.” O bu sözleriyle Kur'ân'ı te'vil ediyordu.

² Ali İmran, 7

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

"Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden (te'vilinden) başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin çıkacağı (te'vilinin gerçekleşeceği) günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi... derler."³

Rüyanın te'vil edilmesi (yorumlanması), amelin te'vil edilmesi de buradan gelmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:

"Babacığım, işte bu önceleri gördüğüm rüyanın te'vilidir (gerçekleşmesidir.)"⁴;

"Bu hem daha hayırlı, hem de te'vil (sonuç) itibariyle daha güzeldir."⁵

"Dayanamadığın şeylerin te'vilini sana haber vereyim" buyruğundan itibaren: "İşte senin dayanamadığın şeylerin te'vili (iç yüzü) budur."⁶

Böyle bir te'vilin söz konusu olduğunu ve bunun ile alakalı emir ve nehiylerin bilindiğini kim inkar edebilir?

Allah ve ahiret günü hakkında haber vermek gibi haber türünden olan hususlara gelince; bunun hakikati demek olan te'vili bilinemeyebilir. Çünkü bunlar mücerred haber vermekle bilinmeyen şeylerdir. Zira haber veren kimse eğer haber verilen hususu tasavvur edememişse yahut bundan önce bunu bilmiyor ise hakikati demek olan te'vilini mücerred haber vermekle bilemez. İşte Yüce Allah'tan başka kimsenin bil-

³ el-A'raf, 7/53

⁴ Yusuf, 12/100

⁵ en-Nisa, 4/59

⁶ el-Kehf, 18/78, 82

mediği te'vil budur. Ancak böyle bir te'vilin söz konusu olamayacağını söylemek muhataba kavratma kastı güdülen mananın da bilinemeyeceğini söylemeyi gerektirmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de üzerinde iyiden iyiye düşünülmesini Allah'ın emretmemiş olduğu hiçbir âyet yoktur. Kendisiyle neyin kastedildiğini bilinmesini sevmediği hiçbir âyet indirmemiştir. Her ne kadar onun te'vilinin bir bölümü ancak Yüce Allah tarafından bilinebiliyor ise de bu böyledir. İşte Kitap, sünnet ve selef'in sözlerinde te'vilin anlamı budur. Bu te'vil ister zahire uygun olsun, ister olmasın fark etmez.

İbn Cerir ve benzeri bir çok müfessire göre te'vil'den kasıt, sözün açıklanması ve beyan edilmesi demektir. Bu ister ifadenin zahirine uygun olsun, ister olmasın fark etmez. Bu da bilinen bir terimdir. Bu te'vil de tefsir gibidir. Doğru olanı övülmeğe değer, batıl olanı da reddedilmelidir.

Yüce Allah'ın: **"Halbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşmiş olanlar ise..."**⁷ âyetinde iki kıraat şekli vardır. Bir kıraate göre; "Allah'tan başka" lafzı üzerinde vakıf (durak) yapılır. Bir diğer kıraate göre ise burada vakıf yapılmaz. Her iki kıraat de doğrudur.

Birinci kıraat şekline göre Yüce Allah'ın te'vilinin ilmini yalnız kendisine tahsis ettiği ve özü itibariyle müteşâbih olanlar kastedilir. İkincisi ise ilimde derinleşmiş olanların tefsirini bildikleri izafî (göreceli) müteşâbih kastedilir. Buradaki tefsir'den kasıt da te'vil ile aynı şeydir.

"Allah" lafzı üzerinde durak yapanların maksadı te'vilin, manayı açıklamak şeklindeki tefsir anlamını kastetmezler. Çünkü bu takdirde Yüce Allah'ın, Rasûlü üzerine bütün ümmetin de, rasûlün de manasını bilemediği bir söz indirmiş olması

⁷ Al-i İmran, 3/7

anlamına gelir. O takdirde ilimde derinleşmiş olanların da; **"Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindedir"**⁸ demenin ötesinde anlamı ile ilgili herhangi bir pay sahibi olmaları söz konusu olmaz. Bu kadarcık bir sözü ise ilimde derinleşmiş olmayan mü'minler de söyler. İlimde derinleşmiş olanların bu hususta diğer mü'minlerin avamından ayrıcalıklarının olması gerekir.

Nitekim İbn Abbas *Radıyallahu Anh* şöyle demiştir: Ben te'vilini bilen ilimde derinleşmiş olanlardan birisiyim. Gerçekten de doğru söylemiştir. Çünkü Peygamber *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onun için şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret." Bunu Buharî ve başkaları rivayet etmişlerdir. Peygamber *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* in duası ise asla reddolunmaz.

Mücahid dedi ki: Mushaf'ı başından sonuna kadar İbn Abbas'a arzettim. Her âyette onu durduruyor ve onun hakkında ona soru soruyordum.

Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının manaları ile ilgili açıklamalarda bulunup, söz söylediğine dair ondan gelen nakiller mütevatir derecesine ulaşmıştır. O herhangi bir âyet hakkında: Bu, Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin te'vilini bilemediği müteşabih türündendir, dememiştir.

Usul'de mezhep alimlerimizin: Müteşabih surelerin baş taraflarında bulunan mukatta' harflerdir, şeklindeki sözlerine gelince -bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmektedir- bu harflerin anlamı hakkında çoğu kimseler söz söylemiş bulunmaktadır. Eğer bunların manaları biliniyor ise o takdirde müteşabih'in manası bilinmiş demektir. Eğer bilinmiyor ise işte

⁸ Al-i İmran, 3/7

müteşabih denilen buyruklar bunlardır, bunların dışında kâlanlar ise manası bilinen buyruklardır, anlatılmak istenen işte budur.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın: "**Ondan bir kısım âyetler muhkem'dir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşabihdir.**"⁹ diye buyurmaktadır.

Buradaki harfler ise mushaf'ın âyetlerini sayanların çoğunluğuna göre (bağımsız birer) âyet değerlerdir.

Fukahâ ve mütekellim'in müteahhir olanlarının açıklamalarına göre te'vil ise gerektirici herhangi bir delâlet dolayısı ile tercihe değer olan bir ihtimali bırakıp, ikinci derecede tercih edilebilecek bir ihtimale göre lafzı yorumlamak demektir.

İşte gerek haber kipi ile gerek talep uslubu ile varid olmuş bir çok ifade hakkında insanların anlaşmazlığa düştükleri te'vil şekli budur. Bu tür te'villerin sahih olanları ise Kitap ve sünnetin nass'larının delalet ettiğiidir. Bunlara aykırı olan te'vil fasit te'vildir.

Bu tür açıklamalar, ilgili yerlerinde genişçe yapılmıştır. et-Tabsira adlı eserde belirtildiğine göre Nusayr b. Yahya el-Belhî, Ömer b. İsmail b. Hammad b. Ebi Hanife'den, o Muhammed b. el-Hasen'den -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- rivayet ettiğine göre; kendisine Yüce Allah'ın sıfatlarını söz konusu edip de zahiri itibariyle teşbihe götüren (öyle olduğu iddia edilen) âyet ve haberler hakkında soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: Biz bunları geldiği şekilde alırız, onlara iman ederiz ve bu nasıl, bu da nasıl olur demeyiz.

⁹ Al-i İmran, 3/7

Ayrıca şunun da bilinmesi gerekir: Küfrü gerektiren fasit mana ne nass'ın zahirinden anlaşılındır, ne de nass'ın muktezasıdır. Nass'tan bunu anlayan kimsenin bu anlayışına sebep ise kavrayışındaki bir kusur ve bilgisinin eksikliğidir.

İnsanların bazılarının söyledikleri sözlerin anlaşılıp, aktarılmasıyla ilgili olarak: "Nice doğru sözü ayıplayan kimse vardır ki bunun asıl sebebi hastalıklı anlayıp kavramadır" denildiğine göre; sözlerin en doğrusu ve en güzeli olan Yüce Allah'ın buyruklarının (yanlış anlaşılması) hakkında ne denilebilir? Çünkü O'nun bu Kitabı:

"Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hakim ve Habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."¹⁰

Bu gibi yanlış te'villerde bulunanların sözlerinin gerçek manası şudur: "Kur'an ve hadisin zahirî ifadeleri küfür ve sapıklıktır. Onda inanılmaya elverişli yeterli bir açıklama yoktur. Tevhid ve tenzih onlarda gereği kadar açıklanmamıştır." İşte yanlış te'villerde bulunanların ifadelerinin gerçek anlamı budur.

Hakikat şu ki: Kur'ân'ın delalet ettiği her bir şey, hakkın kendisidir. Batıl olan bir şeye Kur'ân'ın delalet etmesi mümkün değildir. Bu hususta tartışanlar ise mutlaka başka türlü yorumlanması gereken batıl'a delalet ettiğini iddia etmektedirler.

Bunlara şöyle denilir: Sizin açtığınız bu kapı ile ve bu yolla eğer size gerçek anlamıyla ve pek az alanlarda mü'min kardeşlerinize karşı zafer kazanacağınız iddiasında iseniz şunu bili-

¹⁰ Hud, 11/1

niz ki; çeşitli müşrik ve bid'atçiler önünde de asla kapatamayacağınız ve aleyhinize sonuç verecek bir kapı açmış oluyorsunuz.

Çünkü sizler şer'î herhangi bir delil olmaksızın Kur'ân-ı Kerîm'in ifadelerinden anlaşılan delâleti başka cihetine yönlendirmeyi ve başka türlü anlamayı uygun bir yol olarak seçerseniz, peki hangi nass'ın te'vil edilmesinin uygun olacağı, hangisinin uygun olmayacağı hususunu tesbitte kullanılacak ölçü ne olacaktır?

Şâyet: Aklî delilin kat'î bir şekilde imkansız olduğuna delalet ettiği şeyi te'vil ederiz. Aksi takdirde kabul ederiz; diyecek olursanız size şöyle denilir: Aklî bakımdan kat'î olanı hangi akıl ile tartacağız? Şüphesiz ki Karmatî ve Batınî olan bir kimse kat'î delillerin şeriatın zahirinden anlaşılan hükümlerin batıl olduğuna delalet ettiğini iddia eder.

Filozof kendisine göre kat'î delillerin, cesetlerin öldükten sonra diriltilmesinin batıl olduğuna delalet ettiğini iddia etmektedir.

Mutezile'ye mensup bir kimse kat'î delillerin Yüce Allah'ın görülmesinin imkansız olduğunu ortaya koyduğunu iddia ederken aynı zamanda Yüce Allah'ın zatı ile ilim, kelam ya da rahmetin kaim olmasının imkansız olduğunu da ileri sürmektedir...

Kısacası sahipleri tarafından aklî delillerin gerektirdiği te'viller olarak ileri sürdükleri te'vil çeşitleri burada sayılamayacak kadar pek çoktur.

O vakit iki büyük sakınca da kaçınılmaz olur:

1- Böyle bir şeyin aklen mümkün olup olmadığı hususunda enine boyuna oldukça uzun ve etraflı araştırmalar yapmadan

önce Kitap ve Sünnetin anlamlarından hiçbir şeyi kabul etmeyeceğiz. Kitap hakkında anlaşmazlığa düşmüş herbir kesim de aklın kabul ettiği kanaatlere delâlet ettiğini iddia etmekte ve sonunda iş şaşkınlığa varmaktadır.

2- Artık kalpler Rasûlün verdiği haberlerinde hiçbir şeyi katiyetle kabul etmez bir hal alır. Çünkü maksadın zahir'den anlaşılabilir olduğuna güvenilmez. Te'viller ise birbiriyle çatışıp durmaktadır. O bakımdan Kitap ve Sünnetin Allah'ın kullarına haber verdiği hususlara delalet ve irşad etme özelliğinden uzaklaştırılması gerekir. Halbuki peygamberin özelliği ise haber vermektir. Kur'ân ise en büyük haberdur (en-Nebeu'l-Aziym'dir.) Bundan dolayı te'vilcilerin Kitap ve Sünnetin nass'larını dayanak almak için değil, görüşlerini desteklemek için zikrettiklerini görüyoruz. Şâyet aklın kendisine delâlet ettiğini iddia ettikleri hususa uygun düşerse bu nassları kabul ederler, eğer muhalif olursa ona göre te'vil ederler. Bu ise zıncılık ve ahkamdan sıyrılıp kurtulmanın kapısını açmaktır. Yüce Allah'tan esenlik dileriz.”¹¹

Tahavi şarihinin sözleri başka bir açıklamaya çok hacet bırakmasa da bu uzun ve faydalı alıntıyı şöyle özetlemek mümkündür:

Tevil kelimesi, Arap lügatinde bir işin hakikati anlamında kullanılır. Bazen tefsir ve açıklama manasında da kullanılabilir. Şu anki yaygın olan “sözün zahiri manasından farklı şekilde yorumlamak” şeklindeki manası ise sonradan ihdas edilmiştir ve Kuran'da tevilin bu manada kullanılması mümkün değildir. Dolayısıyla bu ayeti müteşabihlerin tevilini yani zahir manalarına aykırı olan hakiki manalarını Allahtan başka kimse bilmez şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Keza tevilin tefsir ma-

¹¹ Şerh'ul Akidet'it Tahaviyye, 1/251-258

nasında aldığımızda müteşabihlerin, tefsirini ve manasını Allahtan başka kimse bilmez şeklinde yorumlamak da mümkün değildir. Çünkü İbn Abbas gibi sahabelerin tevili bildikleri ve Kur'anı baştan sona tefsir ettikleri nakledilmiştir. Zaten Kur'an'da bu şekilde manası hiç bilinmeyen ayetlerin yer alması ilahi hikmete ve Kur'an'ın apaçık bir kitap olmasına da muhaliftir. Şu halde yalnızca Allah'ın bildiği tevil, bu müteşabih nassların hakikatleri, künhü ve mahiyetidir. Yani sıfatlar konusuna tatbik ettiğimizde sıfatların keyfiyeti sadece Allah'ın bilebileceği müteşabihler kapsamındadır. Sıfatların manası ise malumdur. Bu sıfatların zahir manalarının küfür ve dalalet olduğunu ileri sürmek, kendisi küfür ve dalalet olan bir sözdür. Ayrıca bunda insanların Kur'an'a olan güvenini sarsma söz konusudur. Öyle ki bundan dolayı insanlar kendilerine en açık nasslar okunduğunda dahi bunun bilmediğimiz bir tevili olabilir gerekçesiyle naslardan yüz çevirecek hale gelebilirler ki zaten günümüzde insanlar bu hale gelmiştir. Vallahu a'lem.

Bismillahirrahmanirrahim.

Daha önce yapılan bu açıklamalara ilaveten ve bunların da özeti mahiyetinde şunları söyleyebiliriz:

Müteşabihler, yukarda İbn Ebil İzz (*Rahmetullahi Aleyh*)'ın da ifade ettiği gibi izafi (göreceli) müteşabihler ve de mutlak müteşabihler olarak iki kısımdır. Yani bir kısım müteşabihler vardır ki bazı kimseler için kapalıdır, bazıları içinse kapalı değildir. Bunlar izafi veya nisbi müteşabihlerdir. Bazı müteşabihler de vardır ki Allahtan başka kimsenin bunları bilmesi mümkün değildir. Bunlar da mutlak müteşabihtir.

İbn Cerir et-Taberi, isnadıyla İbn Abbas (*Radiyallahu Anh*)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir:

التَّفْسِيرُ عَلَى أَرْبَعَةِ أَوْجُهٍ: وَجْهِ تَعْرِفُهُ الْعَرَبُ مِنْ كَلَامِهَا، وَتَفْسِيرٌ لَا يُغَدِّرُ أَحَدٌ بِجَهَالَتِهِ، وَتَفْسِيرٌ يَعْلَمُهُ الْعُلَمَاءُ، وَتَفْسِيرٌ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ

Tefsir dört şekildedir:

- 1- Arapların kelimelerinden tanıdığı tefsir çeşidi.
- 2 - Kimsenin bilmemekle mazur olmadığı tefsir.
- 3 - Sadece alimlerin bilebildiği tefsir,
- 4 - Allah'tan başka kimsenin bilmediği tefsir.¹²

Firyabi, bu rivayeti az farkla rivayet etmiştir. Baş tarafı şu şekildedir:

نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى أَرْبَعَةِ أَوْجُهٍ: حَلَالٍ وَحَرَامٍ لَا يَسَعُ أَحَدًا جَهْلُهُمَا

“Kur’an dört vecih üzere nazil olmuştur. (Birincisi) Haram ve helaldir ki hiç kimsenin bu hususlarda cahil olma hakkı yoktur.”¹³

Şeyhulislam İbn Teymiyye (*Rahmetullahi Aleyh*) bu rivayetin açıklamasında şöyle demektedir:

وَجُمْهُورُ النَّاسِ لَا يَعْرِفُونَ مَعَانِيَ الْكُتُبِ الْإِلَهِيَّةِ: التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَالْقُرْآنَ إِلَّا بِمَنْ يُبَيِّنُهَا وَيُفَسِّرُهَا لَهُمْ وَإِنْ كَانُوا يَعْرِفُونَ اللُّغَةَ فَهَوْلَاءِ يَجِبُ عَلَيْهِمْ طَلَبُ عِلْمٍ مَا يَعْرِفُونَ بِهِ مَا أَمَرَهُمُ اللَّهُ بِهِ وَنَهَاهُمْ عَنْهُ وَهَذَا هُوَ طَلَبُ الْعِلْمِ الْمَفْرُوضِ عَلَى الْخَلْقِ وَكَذَلِكَ مَا بَيْنَهُ الرَّسُولُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنْ مَعَانِي الْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ يَجِبُ عَلَى الْخَلْقِ طَلَبُ عِلْمٍ ذَلِكَ مِمَّنْ يَعْرِفُهُ إِذَا كَانَ مَعْرِفَةُ ذَلِكَ لَا تَحْصُلُ بِمَجَرَّدِ اللِّسَانِ.

“İnsanların çoğu -(kitabın indiği) dili bilseler bile- ilahi kitaplar olan Tevrat, İncil ve Kur’an’ın manalarını, onlara açıkla-

¹² Taberi Tefsiri, 1/75

¹³ el-Kader, no: 414

yan ve tefsir eden birisi olmadıkça bilemezler. İşte böylelerinin kendisi vasıtasıyla Allah'ın onlara emrettiği ve de yasakladığı şeyleri bilecekleri ilmi talep etmeleri (araştırmaları) gerekir. İşte bu, insanlara farz kılınmış olan ilmin bizzat kendisidir. Aynı şekilde Rasul (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*)'in Allah'ın kendisine indirmiş olduğu kitabın manaları hakkında açıkladığı şeylerden- insanların -bilebilecekleri kısma ait- ilmi talep etmeleri vaciptir. Zira, bunların ilmi sadece dil(i bilmek) ile tahsil edilemez.”¹⁴

Şeyh (*Rahmetullahi Aleyh*) ardından İbn Abbas'ın kavlini sözüne şahit olarak zikretmektedir. Böylece anlaşılmaktadır ki Kur'an'da ve Sünnetteki her meseleyi herkesin anlaması söz-konusu değildir. Sadece alimlerin anlayabileceği konular da mevcuttur ki bilhassa müçtehidlerin sahasını teşkil eden içtihad ve yorumu müsait nasslar böyledir. Dinin aslı olan tevhid ve akide hakkındaki konular ise açık ve muhkem naslarla belirlenmiştir, dolayısıyla bir kimsenin tevhid akidesini anlaması için alim veya müçtehid olması gerekmez. Bununla beraber helal haram konularına, hatta dinin esaslarına dair en açık nassların bile bazı insanlara kapalı kaldığı ve birçok kimsenin bu konularda saptığı görülmektedir. Nitekim günümüzdeki insanların çoğu dinin en muhkem hükümlerinde birtakım ayet ve hadisleri kendilerine delil alarak sapabilmektedir. Şu halde Kuranın tamamının bazı kimseler nezdinde izafi manada müteşabih olabileceği söylenebilir. Mesela **“Allah kendisinden başkasına ibadet etmemenize hükmetti”**¹⁵ mealindeki ayeti aslında muhkem bir nass olmasına rağmen, Muhyiddin İbn Arabi bu ayetten yeryüzünde Allahtan başka ibadet edilen hiçbir şey olamayacağı neticesini çıkarıp tapınılan put ve tağutların da aslında Allah olduğunu -haşa Subhanehu- iddia edebilmiştir. Yani İbn Abbas'ın sözünde geçen dört sınıftan

¹⁴ el-Cevab'us Sahih, 2/53-54

¹⁵ İsra: 23

“Allah'tan başka kimsenin bilmediği tefsir.” Kısmı olan mutlak müteşabihler haricindeki hepsi yerine göre bazı insanlar için müteşabih olabilir. Bunlardan bilhassa “Sadece alimlerin bile bildiği tefsir” kısmı izafi müteşabihlerin sık rastlandığı kısımdır. Mutlak müteşabihe gelince; bundan kasıd Allah'tan başka kimsenin bilme imkanı olmayan hususlardır ki bunun da başında Allah-u Teala'nın zatının ve sıfatlarının keyfiyeti gelmektedir. Bu keyfiyetleri Allah'tan başka ne bir melek ne de peygamberin dahi bilmesi mümkün değildir. Nitekim En'âm: 103. Ayette **“Bakışlar Onu idrak edemez, o bakışları idrak eder”** buyrulmaktadır. Alimlerden bir çoğu buna “Ahirette Allah-u Teala görülecektir, ancak yine de gözler onu idrak edemeyecek, tam manasıyla keyfiyetine muttali olamayacaklardır” şeklinde mana vermişlerdir. Buna göre Allah'ın sıfatlarının keyfiyeti ve hakikati, tevilini Allahtan başka kimsenin bilme imkanı olmayan mutlak müteşabih kapsamındadır. Çünkü daha önce geçtiği üzere Arap dilinde tevilin manalarından birisi “bir işin hakikati”dir. Bu manada sıfatlar müteşabihtir ve bunların tevilini, hakikatini Allahtan başka kimse bilmez. Lakin tevilin diğer manası olan “tefsir” anlamında Kur'an'da mutlak müteşabih yani manası hiçbir şekilde bilinemeyen, tefsiri yapılamayan bir ayet yoktur. Sıfat nassları da buna dahildir. Buna dair açıklamalar daha önce geçmişti. Eğer sıfatlar tefsiri ve açıklaması yapılamayan mutlak müteşabihtir denilirse bu İslam'da son derece vahim tehlikelere yol açan bir söz olur. Zira buna göre ilim, kudret, yaratma gibi herkesin ittifakla kabul ettiği sıfatların da manası bilinmeyen mutlak müteşabih olması gerekir ki bunu akli başında hiç kimse, hiçbir fırka iddia etmemiştir. Mufavvida gibi Eşari ve Maturidilerden bazı zümreler, sizin de soruda ifade ettiğiniz gibi “zahiri teşbih vehmi uyandıran” diye tanımladıkları el, yüz, göz, ayak gibi haberi sıfatları müteşabih kapsamına; diğer ilim, hayat gibi sıfatları ise muhkem kapsamına sokmuşlardır ancak bunun dayandığı hiçbir delil yoktur.

Ayrıca bu ayırım neye göre yapılacaktır? Hangi sıfatın muhkem hangisinin müteşabih olduğu hangi kritere göre belirlenecektir? Zahiri teşbih ifade eden! Sıfatlar müteşabih, diğerleri muhkem sayılacaksa şu bilinmelidir ki bidat ehlinde bazıları teşbih ifade ettiği gerekçesiyle bütün sıfatları reddetmişler ve hatta sıfat, mahlukatın özelliğidir, Halıkta sıfat bulunamaz demişlerdir. Halis Cehmiye ve Muattıla'dan olan bu kişiler sadece isimleri kabul etmişler ve Allah ilimsiz Alim, kudretsiz Kadir'dir demişlerdir. Onlardan aşırı gidenler isimleri de teşbih gerekçesiyle reddetmiştir. Mutezileden bazıları ise ancak ilim, kudret gibi sınırlı sayıda sıfatı kabul etmiştir. Kelam yani konuşma sıfatını ise yine teşbih gerekçesiyle reddetmişlerdir. Eşariler ve Maturidiler 7, 14, 21 gibi sınırlı sayılarda sıfatları kabul etmişler, geri kalanını teşbihe yol açtığı gerekçesiyle reddetmişlerdir. Ehli sünnet ve selef imamaları ise Kitap ve sünnette Allaha nisbet edilen bütün sıfatları kabul etmişlerdir. Yani "zahiri teşbih vehmi uyandıran" sıfatlar müteşabih kabul edilecekse hangi sıfatların bu kapsama girdiğini tesbit etmeye yarayacak hiçbir objektif ilmi kriter yoktur. Zira birilerine göre teşbih içeren sıfat, diğerlerine göre içermemektedir. Akli delillerin kabul etmediği sıfatlar müteşabihtir, diğerleri muhkemdir denilirse bilinmelidir ki kelamcıların akli delil dediği şeylerin çoğu kişiden kişiye değişen sübjektif, öznel, izafi şeylerdir. Bunlara göre nassları değerlendirmeye kalkmak hem ahmaklık hem de sapıklıktır. Yok eğer bu konuda nakli deliller yani Kitap ve sünnet hakem yapılacaksa Allah'ın kendisini vafettiği, Rasülünün de Ona nisbet ettiği her sıfatın muhkem bir nass olarak kabul edilmesi gerekir. Yine selefin icması delil alınacaksa selef de nasslarda Allaha izafe edilen her sıfatı ayırım yapmaksızın zahiri manaları üzere kabul etmiş ve hiç birini manası bilinmeyen mutlak müteşabih olarak görmemiştir. Buna dair onlardan hiçbir açık nakil yapılamaz. Yani nakil yö-

nünden de sıfatların bir kısmını muhkem bir kısmını müteşabih diye ayırmaya delil olan bir şey yoktur. Bahsettiğiniz Şa'bi'den gelen rivayeti Mer'i bin Yusuf el-Kermi zikretmektedir ancak, bu rivayeti isnadıyla beraber zikreden bir kaynağa rastlamadım. Bununla beraber eğer bu rivayet sahihse burada sıfatların müteşabih sayılmasından murad keyfiyeti manasındadır, yoksa bunların ne manaya geldiği hiç bilinmez anlamında değildir. Devamında bunların manasına dalmayız denilmesi, Cehmiye ve diğer sapık fırkaların yaptığı şekilde istivanın manası aslında istiladır, elin manası aslında kudrettir gibi zahire muhalif tevillerin reddedildiğini gösterir. Nitekim seleften nakledilen buna benzer sıfatların manasına ve tefsirine dalmaktan rivayetlerin hepsi bu anlamdadır. Bu baktaki açıklamalar daha önce yeterince geçmişti.

Meseleyi özetleyecek olursak; sıfatlar müteşabihten sayılır mı sorusuna ne evet, ne de hayır diye cevap vermek doğru değildir. Bu hususta soran kişiden tafsilat istenir ve müteşabih derken ne kastedtiği sorulur. Eğer müteşabihten mutlak müteşabihi kastediyorsa ona denilir ki; sıfatların keyfiyeti ve hakikati bizim için mutlak manada müteşabihtir ve bunun tevilini Allahtan başka kimse bilmez. Sıfatların lügatteki manaları ise bilinebilir ve lügat manalarına göre de bundan kasıd şudur denilebilir. İzafi müteşabih manasında ise sıfatlar bazı kişiler için müteşabih sayılabilir, yani bazı kişiler ilimsizlikten ve sair sebeplerden sıfatların manasını anlamayabilir. Her hâlükârda günümüzdeki sıfat inkarcısı Mufavvida ve benzerlerinin anladığı şekilde manası hiç bilinmeyen bir müteşabih ayet veya hadis ne sıfatlar bahsinde ne de dinin başka bir sahasında bulunmamaktadır. Vallahu a'lem.